

Україна:

Наслідки підвищення цін на природний газ та нафту

Світовий банк¹

6 грудня 2005 року

Основні положення

Традиційно вплив на економіку України, викликаний підвищенням цін на енергоносії на міжнародних ринках, пом'якшувався трьома чинниками: (i) наявністю значних ресурсів нафти в Росії, що зумовлювало підвищений попит з боку Росії на український експорт; (ii) імпорт енергоносіїв низької вартості за імпортними цінами на природний газ, встановленими в ході переговорів значно нижче європейських цін (на підставі довгострокових контрактів з Газпромом та Тукменістаном); і (iii) циклічні підвищення цін на товари українського експорту (такі, як метали та хімікати), завдяки яким підтримувалися сприятливі умови торгівлі.

Однак, те, що допомагає Україні, може також і зашкодити їй. Ті ж самі чинники сприяли високій інтенсивності використання енергії, що робить Україну вразливою до зростання цін на енергоносії. Нетто-імпорт енергоносіїв дорівнює 16% від українського ВВП. Імпорт нафти є еквівалентним 7,5 відсотка від ВВП, а імпорт газу еквівалентний 5,5 відсотка від ВВП. Хоча ці показники не є особливо високими, інтенсивність використання енергії (енергоємність) в Україні, можливо, є найвищою в регіоні – у 22 разів більша, ніж у Німеччині, виходячи з розрахунків стосовно ВВП, і 3,6 раз вища, ніж у Німеччині, виходячи з розрахунків на підставі паритету купівельної спроможності. Така значна енергоємність робить Україну особливо вразливою до підвищення цін як на нафту, так і на газ.

Відповідно до простої моделі, використаної у цьому документі, якщо б ціна за барель нафти марки „Юралз” у 2006 році в середньому дорівнювала 57 дол. США і знизилася б до 54 дол. США за барель у 2007 році, в той час як ціна на російський і туркменський газ підвищилася б відповідно до 105 і 126 доларів США за 1000 кубометрів (тобто, приблизно на 110%), то негативний вплив на ВВП становив би приблизно 4% у першому році після цінового шоку і 3% у другому році.. Загальний

¹ Цей документ підготовлено Марком Девісом, Русланом Піонтківським, Ольгою Піндюк та Дейаном Остейічем, значний внесок було зроблено також Юрієм Мірошниченком та працівниками МВФ.

вплив може бути більшим або меншим залежно не лише від масштабу цінових змін, але також і від того, як сектор енергетики та економіка реагуватимуть на підвищення цін.

Загалом ясно, що тиск, зумовлений тенденцією на підвищення цін на енергоносії, повинен стати для України реалією життя упродовж наступних декількох років. Ціни на нафту уже різко зросли. Росія створила нафтовий стабілізаційний фонд, який протягом передбачуваного періоду в майбутньому повинен сприяти пом'якшенню потенційного зростання попиту на експорт з боку Росії. Водночас зростає тиск як з боку Росії, так і Туркменістану з тим, щоб провести переговори з метою докорінного перегляду довгострокових контрактів на постачання природного газу і наблизити імпорتنі ціни на газ до європейських цін².

Хоча деякі із джерел вразливості щодо енергопостачання є зовнішніми, Україна здатна в межах власного контролю значно зменшити таку вразливість. Це вимагає невідкладних реформ її енергетичного сектора – реформ, які намічалися протягом багатьох років і які слід було давно вже втілити в життя. Ці реформи повинні включати заходи щодо сприяння ефективнішому використанню енергії, прискорення й поглиблення зусиль, спрямованих на створення інституцій, призначених для підтримки ринку, запровадження жорстких бюджетних обмежень стосовно виробників та споживачів енергії (причому такі обмеження повинні передбачати повну самоокупність та встановлення економічно виправданих цін), а також створення сприятливого для розвитку ринку регулятивного середовища в енергетичному секторі, яке могло б залучити додаткові інвестиції та дало б можливість використати сучасний досвід і знання.

² Нині Україна платить від 50 до 60 доларів США за тисячу кубометрів природного газу. За орієнтовними оцінками Світового банку європейська паритетна ціна становить 235 доларів США за тисячу кубометрів.

Зміст

1. Вступ	6
2. Структура ринку	6
3. Цінові тенденції	9
4. Показники уразливості	12
5. Безпосередній вплив на ВВП країн з боку більш високих цін на нафту та газ	14
5.1 Проста модель нетто-імпорту	14
5.2 Сценарії	16
5.3 Результати сценаріїв	18
5.4 Нелінійність	19
5.5 Потенційний вплив на інфляцію	20
6. Рекомендації щодо політики	21
Бібліографія	22
Додаток 1: Енергобаланси України, 2002 рік	24

1. Вступ

1. У цій записці розглядається питання впливу на українську економіку, викликаного підвищенням цін на енергоносії. Основну увагу зосереджено на цінах на нафту та природний газ, але також простежується зв'язок згаданих цін з цінами на інші енергоресурси в Україні та з рівнем інфляції. Високі ціни на нафту – це вже реальність, тоді як ціна на імпортований газ, яка є набагато нижчою за ринкову ціну, діючи у Центральній Європі, зазнає дедалі більшого тиску з боку російських та туркменських постачальників, що намагаються її підвищити. В даній записці автори обмежуються лише аналізом впливу на ВВП та розглядають безпосередні інфляційні наслідки.³ Також подається інформація про використання енергії та частки споживання за галузями економіки, що допомагає пролити світло на мікроекономічні тиски, яких зазнають багато галузей внаслідок підвищення цін. Залежно від сценарію основний кількісний результат полягає у тому, що вплив на економіку призведе до „втрати” 0,4-8,6% ВВП в перший рік після цінового шоку відносно базового показника (коли ціни на енергоносії не змінюються) і 0,2-6% - у другий рік, причому верхні значення цього діапазону відображають окремі, різкі цінові шоки стосовно нафти та газу одночасно. Також розглядаються додаткові нелінійності в реакції з боку економіки.

2. Матеріал в даній записці подається таким чином. Спершу ми описуємо структуру українського ринку нафти та газу і досліджуємо наявні в країні тенденції нафтових та газових цін. Потім оцінюємо показники уразливості України стосовно підвищення цін на газ і нафту і порівнюємо їх з показниками інших країн. Далі, виходячи з припущень щодо цінової еластичності, зроблені на підставі досліджень кількох країн, ми розраховуємо безпосередній вплив на ВВП України, спричинений підвищенням цін на нафту і газ. Далі розглядаємо потенційний вплив на інфляцію в результаті підвищення цін на нафту і газ. Насамкінець, подаємо деякі стратегічні рекомендації щодо зменшення уразливості України при підвищенні цін на енергоносії.

2. СТРУКТУРА РИНКУ

3. Нафта та газ відіграють важливу роль в українській економіці. У таблиці 1 показано енергобаланси України у відсотках від загального кінцевого споживання енергії (ЗСЕ).⁴ Природний газ та нафтопродукти становили 60% кінцевого споживання енергії у 2002 році. Природний газ є найважливішим джерелом енергії, і його частка у енергоспоживанні кінцевими користувачами становить 43,3%. Промисловість є найбільшим кінцевим споживачем енергії – на рівні 41%, за нею йде житловий сектор – 31% і транспортний сектор – 10%. Найбільшими кінцевими споживачами природного газу є житловий сектор (41%) і промисловість (36%).

³ Ми визнаємо, що впливу зазнали відповідні важливі змінні величини, такі як обмінний курс, поточний платіжний баланс і фіскальний баланс, але залишаємо ці величини поза рамками даної записки

⁴ У додатку 1 наведені енергобаланси в тисячах тон нафтового еквівалента (тне) на основі нижчої теплотворної здатності.

Нафтопродукти найбільше споживаються транспортним сектором (55%) і сільським господарством (18%).

4. Загальне первинне енергопостачання (ПЕП) перевищує кінцеве споживання на 71%;⁵ ця цифра на 20 – 30 відсотків вища за показники країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що спричинено зношуванням капіталу, застарілими технологіями перетворення енергії та втратами при розподіленні енергії (як нетехнічними, так і технічними). 20% первинного енергопостачання (еквівалент 34% загального кінцевого споживання енергії) використовується електростанціями для виробництва електроенергії. На перетворення вугілля йде 7% первинного енергопостачання (12% загального кінцевого споживання енергії), і 7% первинного енергопостачання (11% загального кінцевого споживання енергії) втрачається під час розподілення енергії. Хоча відносний рівень проміжного споживання енергії електростанціями можна порівняти з рівнем багатьох країн ОЕСР, проте Україна має набагато більші відносні витрати на перетворення вугілля і втрати при розподіленні енергії. Крім того, під час кінцевого споживання відбувається значна додаткова розтрата енергії через застарілі технології, брак вимірювальних приладів та інші пов'язані з цим недоліки.

5. Згідно з даними Міжнародної енергетичної асоціації (МЕА), 90% внутрішнього постачання нафти і 77% внутрішнього постачання газу імпортується в Україну. Україна експортує 9% газу місцевого виробництва і 16% нафти місцевого виробництва. Майже уся первинна пропозиція неочищеної нафти перетворюється на нафтопродукти в Україні. Первинна пропозиція природного газу розподіляється майже порівну на кінцеве споживання (про що йшлося вище) та перетворення на електричну і теплову енергію.

Таблиця 1: Енергобаланси України, 2002 рік

% , загальне кінцеве споживання =100

ПРОПОЗИЦІЯ і СПОЖИВАННЯ	Вугілля	Неочищена нафта	Нафтопродукти	Газ	Атомна енергія	Електрика	Теплова енергія	Разом
Виробництво	40,1	4,9		20,5	26,6			93,5
Імпорт	4,4	25,4	1,7	61,7		0,6		93,8
Експорт	-1,9	-0,6	-11,1	-1,7		-1,0		-16,3
Первинна пропозиція енергоресурсів разом	42,6	29,7	-9,4	80,4	26,6	-0,4		171,0
Статистична розбіжність	-0,5							-0,5
Електростанції	-3,6		-0,9	-19,1	-26,6	17,3		-33,9
ТЕЦ	-12,9					2,2	6,8	-3,9
Бойлерні	-2,6		-0,7	-14,6			15,9	-2,0
Нафтопереробні заводи		-29,7	28,1					-1,6
Перетворення вугілля	-12,3							-12,3
Власне використання	-0,1		-0,5	-1,7		-3,2	-0,1	-5,7
Втрати при розподіленні				-1,6		-3,8	-5,7	-11,1

⁵ Це набагато більше, ніж у багатьох інших країнах: наприклад, в країнах ОЕСР цей показник дорівнює 45%, в ЄС – 41%, в Росії – 50%.

Загальне кінцеве споживання	10,6	16,6	43,3	12,2	16,9	100,0
Промисловість	8,4	1,2	15,7	6,4	9,1	40,8
Транспортний сектор		9,2		1,0		10,2
Інші сектори	2,2	3,6	27,6	4,8	7,8	46,5
Сільське господарство		2,9	0,5	0,4		3,8
Комерційні та державні послуги			9,4	1,9		11,4
Житлове господарство	2,2	0,7	17,7	2,4	7,8	30,9
Не уточнено						0,4
Неенергетичне використання		2,5				2,5

Джерело: Енергетична статистика МЕА

6. Таким чином українська економіка, очевидно, великою мірою залежить від нафти та газу, обсяги місцевого виробництва яких далекі від того, щоб задовольнити попит. Тому підвищення цін на природний газ та нафту, вірогідно, матиме значний вплив на економіку. Структура енергоспоживання показує, що підвищення ціни на природний газ безпосередньо і дуже серйозно вплине на промислове виробництво та домогосподарства, тоді як безпосередні наслідки збільшення цін на нафту будуть найпомітнішими у транспортному секторі та сільському господарстві.

7. У таблиці 2 наведені дані стосовно імпорту енергоносіїв в Україну у 2001 і 2004 роках. У 2004 році імпорт енергоносіїв становив 16% ВВП і за три роки, починаючи з 2001 року, збільшився на 62% у доларовому обчисленні. Імпорт нафти зріс майже на 130% протягом 2001-2004 років, а імпорт природного газу як частка в імпорті енергоносіїв скоротився і з 2001 року зріс на 9%.

Таблиця 2: імпорт енергоносіїв в Україну

	2001 р.	2004 р.
Імпорт енергоносіїв, млн. дол. США	6253,5	10160,9
Імпорт енергоносіїв / ВВП, %	16,5	15,7
<i>Структура імпорту, %</i>		
Імпорт	100,0	100,0
Мінеральні продукти	42,6	37,4
Енергоносії	39,6	35,0
вугілля	1,8	3,1
нафта	13,3	16,7
природний газ	20,8	12,4
нафтопродукти*	3,6	2,9
<i>Індекс вартості у дол. США, 2001 р.=100</i>		
Імпорт	100,0	183,8
Мінеральні продукти	100,0	161,3
Енергоносії	100,0	162,5
вугілля	100,0	312,6
нафта	100,0	229,8
природний газ	100,0	109,2
нафтопродукти*	100,0	145,3

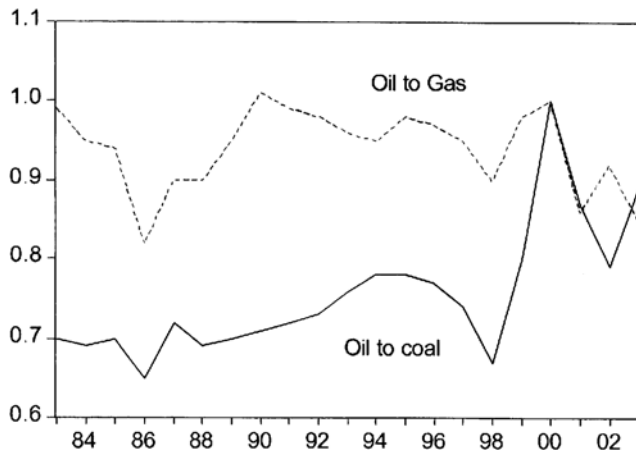
* Імпорт нафтопродуктів підраховується як залишок у підгрупі енергоносіїв

Джерело: Державний комітет статистики України

3. ЦІНОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

8. Відносні ціни на джерела енергії нестабільні в Україні. Теоретично в досконалій ринковій економіці перехресна еластичність заміщення між джерелами енергії наближується до одиниці (тобто якщо ціна на нафту підвищується на 10%, то так само підвищується ціна на вугілля, газ і похідні продукти цих енергоносіїв, такі як енергія). Однак, як показує рисунок 1, навіть у країнах ОЕСР існують великі коливання цін на енергоресурси (тобто перехресна еластичність не дорівнює 1 і варіюється з часом). Чинники, які визначають ціни в Україні, є особливо складними, і хоча діють ринкові сили, проте спосіб їхнього впливу не завжди очевидний. Вплив підвищення ціни на нафту на ціни на вугілля, гідро і/або атомну енергію буде ближчим до умов ринкових відносин, ніж вплив підвищення ціни на газ. Встановлення цін на газ між Україною та її постачальниками залежить від політичних чинників у поєднанні з важелями державного регулювання та ринковими чинниками (і схоже, що політичні чинники та важелі державного регулювання домінують на сьогоднішній день). Ціни на вугілля також, очевидно, зазнають великого впливу з боку політичних чинників, бюджетних асигнувань та важелів впливу постачальників і покупців, які прагнуть мати різноманітні зв'язки з колами, що визначають політику на державному рівні.

Рисунок 1: співвідношення цін на нафту до цін на вугілля і цін на нафту до цін на газ для кінцевих користувачів у країнах ОЕСР

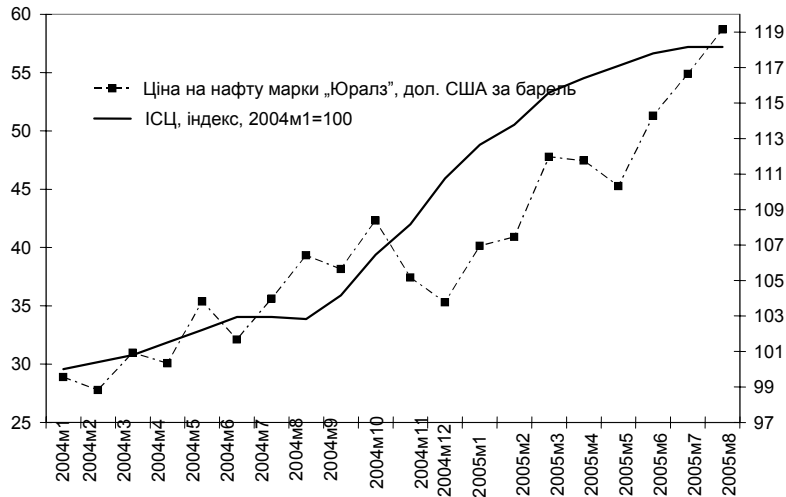

Джерело: „Вплив підвищення цін на нафту на економіку країн з низьким рівнем доходу та на бідні верстви населення”, березень 2005 р., ПРООН/Програма допомоги у сфері управління енергетикою

9. В Україні ціни на нафту більше залежать від ринкових механізмів, ніж ціни на природний газ. Щоб надати кількісного змісту цим питанням, ми передусім розглянемо, як світові ринкові тенденції формування цін на нафту та газ впливають на Україну. Щодо нафти, то відповідна ціна за барель нафти – це ціна за барель неочищеної нафти марки “Юралз”. Ціна на нафту марки “Юралз” зросла з 29 дол. США за барель за станом на кінець 2003 року до 35 дол. США наприкінці 2004 року і до 59 дол. США у серпні 2005 року (див. рисунок 2). З огляду на те, що

на світовому ринку не передбачається подальших різких змін у постачанні нафтопродуктів, ми не очікуємо подальших підвищень цін наступного року.

Рисунок 2: ціни на неочищену нафту марки „Юралз” та індекс споживчих цін (ІСЦ)

Джерело: Державний комітет статистики України, Державний комітет статистики Російської Федерації

10. Підвищення цін на нафту безпосередньо вплинуло на вартість нафтопродуктів (частка у ІСЦ – 0,7%) та на послуги міського та дорожнього транспорту (частка у ІСЦ – 1,8%) для домогосподарств. Протягом 2004 року ціни на нафтопродукти зросли на 61,6% (і спричинили деяке зростання ІСЦ того року⁶); протягом 9 місяців 2005 року спостерігалось їхнє подальше зростання на 32,9%. У 2004 році вартість транспортних послуг зросла на 11,8%, а протягом 9 місяців 2005 року - на 20,3%. Вплив на вартість транспортних послуг внаслідок підвищення цін на нафту було пом'якшено завдяки субсидуванню транспортних тарифів місцевими органами влади.⁷ Безпосередній вплив цих чинників на зростання ІСЦ є відносно малим, зважаючи на їхню частку в ринковій корзині ІСЦ, але якщо врахувати опосередковані і макроекономічні наслідки, то вплив цих чинників може бути суттєвим.

11. Підвищення цін на нафту безпосередньо вплинуло на індекс цін виробників (ІЦВ) в Україні через ціни на нафтопереробку (їхня частка у загальному ІЦВ галузі становить приблизно 9%) та видобування енергетичних матеріалів (5%).⁸ У 2004 році ціна на нафтопереробку підвищилася на 78%, і тільки безпосередній вплив від

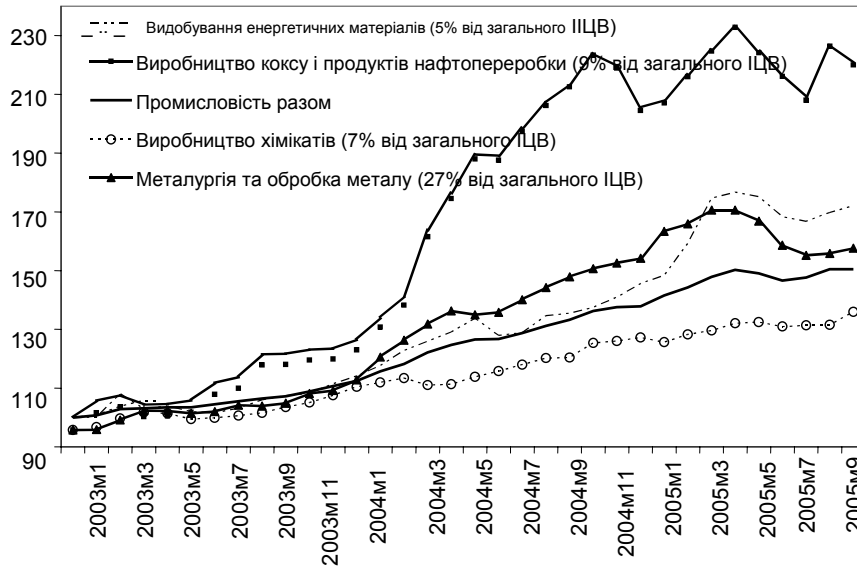
⁶ Протягом 2004 року ІСЦ збільшився на 9%, тоді як у вересні 2005 року річне зростання ІСЦ становило 13,9%.

⁷ Наприклад, у Києві ціни за проїзд у громадському транспорті не змінювалися протягом більш ніж 5 років

⁸ В Україні видобувають три основні енергетичні матеріали: нафту, природний газ та вугілля. Нажаль, ми не маємо деталізованих даних, щоб вилучити вугілля з ІЦВ у цій галузі.

цього підвищення дав принаймні 7% від загального зростання ІЦВ.⁹ За перші 9 місяців 2005 року їхнє зростання було набагато повільнішим – на рівні 3,3%. Ціни на видобування енергетичних матеріалів зросли на 26,4% у 2004 році та 20,5% за перші 9 місяців 2005 року.

Рисунок 4: показники ІЦВ в різних галузях, 1-й місяць 2003 року=100

Джерело: Державний комітет статистики України

12. Щодо природного газу, то європейські ціни збільшилися на 67% з 2003 року (ціни у США приблизно пропорційні цьому зростанню). Паритет європейських цін для України міг би сягати 235 доларів США за тисячу кубометрів. Однак ціни на газ в Україні визначаються на основі двосторонніх переговорів з Росією та Туркменістаном. Протягом декількох років Росія продовжувала постачати газ в Україну за ціною 50 доларів США за 1000 кубометрів. На початку цього року Україна і Туркменістан домовилися про те, що Україна сплачуватиме готівкою за газ за ціною 44 долари США за 1000 кубометрів, що означало 60 доларів США на українському кордоні після врахування витрат на транспортування цього газу територією Росії. Зараз проводяться переговори між Нафтогазом та Газпромом щодо майбутніх цін на російський газ. Хоча у 2006 році Україна може не відчути значного підвищення вартості газових поставок, проте є занепокоєння щодо витрат на газ у майбутньому. Між Нафтогазом та Газпромом існує домовленість стосовно натуральної оплати за транспортування газу по 2013 рік включно, що має забезпечити 25 - 28 мільярдів кубометрів на рік за умовною ціною приблизно 50 доларів США за 1000 кубометрів. Однак в останні місяці цю домовленість поставлено під сумнів, і з російського боку явно посилюється тиск з тим, щоб значно підвищити ціни, включивши таке підвищення до згаданої домовленості. Україна досягла домовленості з Туркменістаном на поставки газу у 2006 році. Однак, починаючи з січня 2007 року весь туркменський газ фактично довіряється Росії, і Україні доведеться забезпечувати закупівлю імпортованого газу (приблизно

⁹ Протягом 2004 року ІЦВ збільшився на 24,1%, тоді як у вересні 2005 року річне зростання ІЦВ становило 14,7%.

30 - 35 мільярдів кубометрів на рік) з Росії, яка перетвориться на єдиного імпортера усього центральноазіатського газу після підписання угоди про купівлю і транзит між Газпромом і Туркменістаном, Казахстаном та Узбекистаном.

13. Територією України нині переправляється близько 115 мільярдів кубометрів газу щорічно, за що Україна отримує близько 25 мільярдів кубометрів газу, вартість якого дорівнює платі за транзит газу через територію цієї країни. Розмір плати за транзит, який використовується як основа для цих розрахунків, становить 1,09 долара США за тисячу кубометрів на кілометр. Ціна газу в рамках “європейського паритету” становить близько 235 доларів США, а паритетна плата за транзит дорівнює приблизно 2,6 долара США за 1000 кубометрів на кілометр. Україна щорічно споживає додатково близько 29 мільярдів кубометрів газу з Туркменістану. Власне виробництво для внутрішнього споживання становить приблизно 18 мільярдів кубометрів.

14. Результати переговорів про ціну на газ важко передбачити. Росія може тиснути на Україну, домагаючись плати готівкою за “європейськими цінами”, однак така термінологія є сумнівною для України, яка має певні засоби впливу. Окрім трубопроводу, вона має цінну систему газосховищ, що є важливим елементом забезпечення передачі потоків газу у західному напрямі відповідно до попиту. Україна повинна й надалі зосереджувати увагу на довгостроковій меті збереження своєї позиції як транзитної країни, якій могла б віддати перевагу Росія. У процесі переговорів вона може підвищити плату за транзит паралельно з підвищенням цін, запропонованим Газпромом, а обсяги газу, що переправляється територією України, значно перевищують обсяги її власного споживання, що дає їй певні важелі впливу в цьому питанні. Однак, якщо питання постачання газу не буде вирішено шляхом переговорів, навіть за умови, якщо наявні запаси можуть дещо пом’якшити проблему, реакція ринку в Європі, ймовірно, призведе до певного тиску на Україну з боку європейських партнерів, аби змусити її швидко врегулювати це питання. У будь-якому випадку буде надзвичайно важливо досягти прийняттого вирішення проблеми, ймовірно, такого, що сприяє переходу на форму оплати готівкою і яке передбачає для України поступове підвищення цін на газ, прийнятне як для українських, так і російських виробників промислової продукції в Україні і яке зберігає споживачів України як дедалі зростаючу базу споживання для російських постачальників в майбутньому.

15. Важливо відзначити, що мета цього документа полягає не в тому, щоб показати, які саме чинники реально визначають рамки переговорів про ціни, чи їх можливі кінцеві наслідки. На цих переговорах взаємодіють політичні й конкретні економічні змінні складові, причому таким чином, що наслідки їх важко передректи аналітично. Цей документ має на меті провести достатньо тактовний аналіз низки можливих результатів згаданих дискусій. В ньому не охоплюється весь діапазон потенційних наслідків переговорів, а радше окреслюється проста модель, яку зацікавлені сторони можуть використати, аби порівняти із своїми власними поглядами на те, які можуть бути результати, а також розглядаються результати за декількома сценаріями для того, щоб проілюструвати можливий вплив. До того ж, ми не намагаємось робити позитивні (стосовно того, які можуть

бути наслідки) або нормативні (стосовно того, якими повинні бути наслідки) висновки.

4. Показники вразливості

16. Ступінь енергетичної вразливості¹⁰ України можна розділити на три взаємодоповнюючі показники, виведені зі співвідношення нетто-імпорту нафти та газу до ВВП:¹¹

$$\text{Уразливість до цін на нафту} = \frac{\text{нетто - імпорт нафти}}{\text{ВВП}} = \frac{\text{нетто - імпорт нафти}}{\text{загальне використ. нафти}} * \frac{\text{загальне використ. нафти}}{\text{загальне використ. енергоносіїв}} * \frac{\text{загальне використ. енергоносіїв}}{\text{ВВП}}$$

В такому ж плані :

$$\text{Уразливість до цін на газ} = \frac{\text{нетто - імпорт газу}}{\text{ВВП}} = \frac{\text{нетто - імпорт газу}}{\text{загальне використ. газу}} * \frac{\text{загальне використ. газу}}{\text{загальне використ. енергоносіїв}} * \frac{\text{загальне використ. енергоносіїв}}{\text{ВВП}}$$

Тоді за компонентами маємо таке:

$$1 - \text{самодостатність у виробництві нафти/газу} = \frac{\text{нетто - імпорт нафти/газу}}{\text{загальне використання нафти/газу}}$$

$$\text{Залежність від нафти/газу у якості джерела енергії} = \frac{\text{загальне використання нафти/газу}}{\text{загальне використання енергоносіїв}}$$

$$\text{Енергоємність} = \frac{\text{загальне використання енергоносіїв}}{\text{ВВП}}$$

17. Порівняння України з іншими країнами дає такі результати щодо міри відносної вразливості України (див. таблицю 3):

- Україна є країною з найінтенсивнішим споживанням енергії у регіоні;
- Україна менш залежна від нафти і більш самодостатня щодо забезпечення нафтою, якщо порівнювати її з іншими країнами регіону, але велика енергоємність України робить її набагато вразливішою до змін цін на нафту порівняно з країнами ЄС;
- Україна більш самодостатня стосовно газу, якщо порівнювати її з усіма країнами, наведеними в таблиці, окрім Польщі і, безперечно, Росії. Україна є менш залежною від газу ніж Білорусь і Молдова, але більш залежною ніж Польща і Німеччина. З огляду на значну енергоємність Україна посідає друге місце в таблиці з точки зору вразливості до підвищення цін на газ.

¹⁰ Енергетична уразливість тут вимірюється у тен на ВВП у доларах США

¹¹ Аналіз уразливості базується на даних документа „Наслідки підвищення цін на нафту для країн з низьким рівнем доходу та бідних верств населення”, березень 2005 р., ПРООН/Програма допомоги у сфері управління енергетикою.

Таблиця 3: Залежність від нафти і газу і вразливість

	Уразливість до цін на нафту, тен на ВВП у дол. США за 2001 р.	Уразливість до цін на нафту, індекс, Німеччина=1	1-самодостатність у виробництві нафти, коефіцієнт	Нафтова залежність, коефіцієнт	Уразливість до цін на газ	Уразливість до цін на газ, індекс, Німеччина=1	1-самодостатність у виробництві газу, коефіцієнт	Газова залежність, коефіцієнт	Енергоємність, тен на ВВП у дол. США за 2001 р.	Енергоємність, індекс, Німеччина=1	Енергоємність, тен на ВВП у дол. США за 2001 р. в ПКС**	Енергоємність (ВВП в ПКС), індекс, Німеччина=1
Російська Федерація	-0,99	-15,4	-1,95	0,21	-0,57	-18,3	-0,44	0,53	2,4	13,6	0,56	3,5
Молдова	0,42	6,6	0,98	0,19	1,57	50,9	1,00	0,69	2,3	12,8	0,51	3,2
Україна	0,35	5,5	0,76	0,12	1,36	44,1	0,75	0,47	3,9	27,8	0,58	3,6
Білорусь	0,48	7,4	0,76	0,31	1,17	38,0	0,99	0,59	2,0	11,2	0,48	3,0
Польща	0,12	1,8	0,99	0,23	0,04	1,3	0,66	0,11	0,5	2,9	0,21	1,3
Німеччина	0,06	1	0,97	0,37	0,03	1	0,79	0,22	0,2	1	0,16	1

Джерело: Статистика Світового банку та МЕА в галузі енергетики; підрахунки здійснені авторами

18. У сфері політики важливою проблемою є розуміння того, які чинники визначають нафтогазову залежність та енергоємність. Як видно з таблиці 4, крім газу та нафти Україна використовує більше вугілля та атомної енергії, якщо вимірювати за їхніми частками у первинному енергопостачанні, порівняно з іншими країнами (лише Польща випереджає Україну за показниками використання вугілля). Саме відносний достаток вугілля й атомної енергії дозволяє Україні бути менш залежною від нафти та газу порівняно з іншими країнами. Українська промисловість використовує головним чином неефективні, дуже енергоємні технології, що зумовлює високий рівень енергоємності країни. Очевидно, що занижені ціни на енергоносії затримують перехід до використання менш енергоємних технологій.

Таблиця 4: частки енергетичних ресурсів у первинному енергопостачанні, %

Частки у ПЕП	Вугілля	Неочищена нафта	Нафтопродукти	Газ	Атомна енергія	Енергія ГЕС	Паливо, відновлювальні природні ресурси і відходи	Електрика	Разом
Російська Федерація	17,3	31,6	-10,8	52,7	6,0	2,3	1,1	-0,2	100,0
Молдова	2,4	0,0	18,9	68,9	0,0	0,3	2,0	7,5	100,0
Україна	24,9	17,3	-5,5	47,0	15,5	0,6	0,2	-0,2	100,0
Білорусь	2,5	61,9	-30,5	59,4	0,0	0,0	4,4	2,3	100,0
Польща	61,6	20,5	2,0	11,3	0,0	0,2	5,0	-0,7	100,0
Німеччина	24,6	31,7	5,5	21,8	12,4	0,6	2,6	0,2	100,0

Джерело: Статистика Світового банку та МЕА в галузі енергетики; підрахунки здійснені авторами

** Паритет купівельної спроможності (примітка перекладача)

5. БЕЗПОСЕРЕДНИЙ ВПЛИВ НА ВВП КРАЇН З БОКУ БІЛЬШ ВИСОКИХ ЦІН НА НАФТУ ТА ГАЗ

19. Наша оцінка безпосереднього впливу на Україну, викликаного підвищенням цін на нафту і газ, може сприяти глибшому проникненню в суть структурних і макроекономічних труднощів, з якими зіткнеться Україна упродовж наступних кількох років. Однак, звичайно, є ряд інших чинників (крім підвищення цін на енергоносії), які впливають на зміну ВВП, в тому числі закладений в минулому потенціал розвитку, світові тенденції зростання, поступ інституційних та структурних реформ і фінансова дисципліна.

20. Крім безпосереднього впливу підвищення цін на енергоносії, можуть бути важливі непрямі впливи, які сприяють розвитку країни або ж перешкоджають йому. Однак Загальний наслідок, як правило, є негативним для країни, яка є нетто-імпортером енергоносіїв. Однак без використання світової моделі загальної рівноваги важко з впевненістю оцінювати наслідки згаданих впливів. Кілька прикладів з України є показовими. Підвищення світових цін на нафту може негативно позначитися на українських виробниках, оскільки збільшаться їхні витрати, але це може й допомогти виробникам з точки зору збільшення обсягів продажів завдяки підвищенню імпортного попиту на їхню продукцію з боку заможніших на даний час російських торгових партнерів. Водночас, створення нафтового стабілізаційного фонду в Росії запроваджує фактор стабільності, який протягом передбачуваного періоду в майбутньому матиме тенденцію до сприяння помірного потенційному зростанню попиту на експорт з боку Росії. До того ж, як очікується, підвищення світових цін на нафту може відчутно вплинути на автомобільну промисловість, хоча в умовах такої цінової кризи можуть значно прискоритися тенденції до створення нових виробництв у Східній Європі і Західній Україні, а рушійні сили та потенційні можливості для такого розвитку в Україні є величезними. Очікується також, що підвищення світових цін на нафту уповільнить світовий економічний розвиток, що може мати відносно негативний вплив на Україну, оскільки можуть зменшитися надходження іноземних інвестицій і попит на українські товари (в країнах, які імпортують нафту).

21. Для спрощення викладу матеріалу в цьому документі висловлюється декілька припущень, які можуть стати предметом дискусії. Однак, отримані результати лише вказують на той діапазон впливу, що його може зазнати Україна, а зацікавлені дослідники можуть використати згадані припущення для перевірки надійності наведених нижче результатів у світлі їхнього власного сприйняття енергетичного середовища, в якому, ймовірно, перебуватиме Україна упродовж наступних кількох років.

5.1 Проста модель нетто-імпорту

22. Щоб оцінити безпосередні наслідки підвищення цін, можна використати просту модель нетто-імпорту¹². Вона базується на тому спостереженні, що зміни в умовах торгівлі енергетичними продуктами позначаються на матеріальному багатстві країн негативно або позитивно залежно від того, чи є ці країни нетто-імпортерами чи експортерами цих продуктів. Україна є нетто-імпортером нафти та газу, але потенційно вона є нетто-експортером вугілля та електрики. Найпростіший варіант моделі (який найбільше підходить країні, набагато біднішій за Україну) припускає, що в разі погіршення умов торгівлі країна буде не в змозі мобілізувати додаткові зовнішні фінансові ресурси і не матиме надлишкових резервів для витрачання. Таким чином, загальна вартість більших витрат повністю відобразиться у зменшенні ВВП. Згідно з цією моделлю визнається, що еластичність попиту на енергетичні продукти не є нульовою, тобто в міру підвищення цін виробники і споживачі знаходять заміну енергоносіям чи замінюють одні енергетичні продукти на інші. Тому, щоб оцінити загальний вплив на ВВП, нам додатково потрібно підрахувати цю еластичність попиту на підставі результатів оцінок різних країн, які можна розділити на сегменти за рівнем розвитку цих країн.

23. Використовуючи модель нетто-імпорту, рівняння впливу на ВВП можна подати в такому вигляді:

$$\% \Delta GDP = \% \Delta TT * (1 - E) * \frac{-NI}{GDP},$$

де:

$\% \Delta GDP$ = зміна ВВП, виражена у процентах,

$\% \Delta TT$ = зміна ціни на імпортовані енергоносії, виражена у процентах,

$\frac{NI}{GDP}$ = нетто-імпорт енергоносіїв та

E = цінова еластичність (в її абсолютному значенні) .

24. Це рівняння можна інтерпретувати таким чином: зміна ВВП внаслідок різкої зміни (шоку) умов торгівлі енергоносіями (підвищення цін) є функцією обсягу нетто-імпорту як відношення до ВВП (якщо це нетто-імпортер, це є негативним чинником для ВВП) й цінової еластичності попиту на енергоносії (чим більш нееластичний попит на енергоносії, тим більше підвищення цін зумовлює зменшення ВВП).

25. Наш аналіз обмежується дворічним періодом. Точкою відліку (роком 0) є 2005 рік, в якому розрахована середня ціна на нафту марки „Юралз”

¹² Див. наприклад, „Наслідки підвищення цін на нафту для країн з низьким рівнем доходу та бідних верств населення”, березень 2005 року, ПРООН/ Програма допомоги у сфері управління енергетикою.

передбачається на рівні 52 доларів США¹³, що означає збільшення середньої ціни на 50,5% порівняно з 2004 роком. Середня ціна на російський газ становить 50 доларів США за 1000 кубометрів у 2005 році, тоді як ціна на туркменський газ – 60 доларів США на українському кордоні після врахування вартості його транзиту територією Росії.

26. Ми припускаємо, що усі підвищення цін на газ є постійними¹⁴ і лише 50% підвищення цін на нафту є постійним (ці припущення підтверджуються емпіричними даними). На період, що наступить за роком 2 (2007 роком) ми не робимо орієнтовних розрахунків; це зручно, зважаючи на невизначеність щодо світових цін на енергоносії. Але припущення щодо інших років є очевидними, виходячи з наведених нижче результатів оцінок. В наших оцінках підвищення цін на нафту припускається, що вплив на ціни на вугілля, енергію ГЕС та газ відсутній (або що цей вторинний вплив є несуттєвим). Так само ціни на газ визначаються шляхом окремих переговорів, що потім не впливає на ціну на нафту та інші первинні енергоносії. Це дає додаткову можливість внести певний елемент консерватизму в наші припущення. Зважаючи на відставання у застосуванні цін на енергоносії для України, ці вторинні впливи можуть набути більшого значення, не передбаченого нашою вибіркою (після другого року прогнозованого періоду).

27. Оцінки цінової еластичності ми взяли з друкованих джерел.¹⁵ Цінові еластичності визначаються відповідно до змін цін на нафту. Ця еластичність пояснюється переходом на інші види палива, ефективністю використання енергії та переходом до менш енергоємної діяльності; останнє вимагає більше часу, інвестицій, інновацій і, таким чином, повного спектру заходів з інституційної розбудови, яка характеризує країни з добре диверсифікованою економікою. Дослідження показують, що еластичність протягом другого року (набагато важче здійснити перехід протягом першого року) позитивно співвідноситься з очікуваним рівнем розвитку економіки.

28. Таблиця 5 показує оцінені результати для країн ОЕСР та інших країн, що розвиваються, в першому та другому роках. Вони вищі у другому році, оскільки економіка певної країни має більше часу для відходу від імпорту енергоносіїв за вищими цінами. Україна здатна експортувати як вугілля, так і електрику; це країна з доступом до міжнародних фінансових ринків, які потенційно можуть допомогти їй швидше пристосуватися до умов, де можливо уникнути значних витрат на енергоносії, пом'якшуючи у той же час негативний вплив на ВВП. Отож еластичність, притаманна країнам ОЕСР, здається більш доречною для наших оцінок. Однак у сценаріях поданих нижче ціни на нафту та газ рухаються вгору, що

¹³ Протягом 9 місяців 2005 року ціни на нафту зросли приблизно на 65% до 55 доларів США, якщо порівнювати з 2004 роком. Ми припускаємо, що в останньому кварталі 2005 року ціна на нафту марки „Юралз” залишається незмінною.

¹⁴ Звичайно, таке припущення не матиме значення, якщо Україна й Росія зрештою досягнуть рівня цін відповідно до європейського паритету.

¹⁵ Оскільки ці еластичності визначено на підставі орієнтовних розрахунків стосовно країни у відповідь на підвищення ціни на нафту на 10 доларів США за барель, вони більше стосуються маргінальних підвищень цін, ніж шокових цінових стрибків.

означає менше можливостей альтернативного використання переходу до інших видів енергозабезпечення порівняно з дослідженнями, з яких були взяті дані про еластичність (ці дослідження вивчали лише цінові шоки, породжені змінами нафтових цін). Тому у своїх підрахунках для часткових оцінок (тільки щодо нафти чи газу) ми використовуємо середні оцінки еластичності в країнах ОЕСР. У випадку зміни обох цін ми припускаємо, що спільна цінова еластичність буде нижчою ніж часткова еластичність у другому році (0,25 проти 0,4), оскільки існуватиме менше альтернатив заміни енергоносіїв, коли ціни і на нафту, і на газ підвищуватимуться в результаті окремих (хоч і пов'язаних між собою) зовнішніх цінових шоків. Ці оцінки еластичності підсумовані у таблиці 5.

	ОЕСР (нафта)	Країни, що розвиваються (нафта)	Україна (газ чи нафта)	Україна (разом газ і нафта)
Рік 1	0,055	0,055	0,055	0,055
Рік 2	0,3-0,5	0,2	0,4	0,25

5.2 Сценарії

29. У наведених нижче сценаріях ми зробили такі конкретні припущення:

- Частки газу, імпортованого з Росії і Туркменістану, не змінюються;
- Плата за транзит здійснюватиметься на основі розрахунків готівкою. Зміна ціни на транзит російського газу територією України є пропорційною підвищенню ціни на поставки російського газу (і туркменського газу територією Росії). Це означає, що сума готівки, отримана за транзит, буде достатньою для України, аби імпортувати з Росії ту кількість газу, яку Україна нині отримує у вигляді плати за транспортування. Однак, “чистий” вплив на Україну зумовлюватиметься потребою для України закупляти в Росії додаткові обсяги імпортного газу (це газ, що його Україна нині імпортує з Туркменістану).
- для наведених нижче моделей частка імпорту підраховується по-різному для нафти та газу; використовується нетто-імпорт нафти, оскільки Україна діє майже у ринкових умовах з точки зору як імпорту, так у експорту, тому цінові зміни матимуть той же наслідок, а нетто-імпорт нафти - це чинник, який є насправді важливим для економіки. Однак ми використовуємо брутто-імпорт природного газу, оскільки Україна отримує імпорт за заниженими цінами, а експортує газ на ринкових умовах. Тому цінове корегування вплине на брутто-імпорт, а експорт не зазнає змін.

¹⁶ Ці еластичності цін відображаються в абсолютних величинах. Цифра 0.5 може означати, що в разі підвищення ціни на 100% кількість, на яку існує попит, зменшиться на 50%.

30. Наші конкретні цінові припущення для кожного сценарію є такими (кожний номер відповідає номеру сценарію):

Нафта 1-3,5: середня ціна за барель для України у 2006 році (рік 1) становить 57 дол. США. Виходячи з нашого припущення щодо постійного цінового впливу, це означатиме, що середня ціна за барель становитиме 54 дол. США у 2007 році (рік 2).

Нафта 4: ціна на нафту підвищується на 50% – до 78 дол. США за барель у 2006 році і знижується до 65 дол. США у 2007 році.

Газ 1: переговори між Нафтогазом і Газпромом приводять до того, що ціни залишаються незмінними.

Газ 2,4: в результаті переговорів між Нафтогазом і Газпромом встановлюється ціна 80 дол. США готівкою за 1000 кубометрів (підвищення на 60%). Ми припускаємо можливість такого ж підвищення (60%) ціни на туркменський газ до 96 дол. США за 1000 кубометрів (включаючи вартість транзиту).

Газ 3: ціни на російський і туркменський газ зростають на 110% (відповідно до 105 дол. США та 126 дол. США).

Газ 4: Як Росія, так і Туркменістан підвищують вартість газу на 220% (відповідно до 160 дол. США за 1000 кубометрів і 192 дол. США за 1000 кубометрів).

Таблиця 6: Опис сценаріїв

	2005	Сценарій 1		Сценарій 2		Сценарій 3		Сценарій 4		Сценарій 5	
		Рік 1	Рік 2*	Рік 1	Рік 2	Рік 1	Рік 2	Рік 1	Рік 2	Рік 1	Рік 2
Ціна на нафту марки „Юралз”, дол. США за барель	52	57	54	57	54	57	54	78	65	57	54
Ціна російського газу, дол. США за 1000 кубометрів	50	50	50	80	80	105	105	80	80	160	160
Ціна туркменського газу, дол. США за 1000 кубометрів	60	60	60	96	96	126	126	96	96	192	192

Джерело: підрахунки авторів

5.3 Результати сценаріїв

31. У таблиці 7 наведені результати наших моделювань, розділені на два блоки. В кожному блоці колонка цінового шоку показує зміну ціни на нафту та газ у кожному сценарії. Наступні дві колонки демонструють підсумкову зміну ВВП в роках 1 та 2 відносно базового сценарію, який, за умовчанням, не передбачає змін в ціні на нафту та газ. Спочатку ми показуємо наслідок “чистого” цінового шоку, тобто зміну ціни на нафту і газ без будь-яких змін в оплаті за транзит. Потім показуємо наслідок “ефективного” цінового шоку, вносячи поправку на ту ж саму

пропорційну зміну в оплаті за транзит, як описано у припущеннях. Фактично розбіжність між двома оцінками дозволяє скласти уявлення про вартість, стосовно якої можна досягти угоди на переговорах, виходячи з ринкових можливостей країн обстоювати свої інтереси. Для всіх сценаріїв ми показуємо обидві оцінки часткових впливів (коли має місце підвищення ціни на нафту, але ціна на газ не змінюється, і навпаки) і, що найбільш важливо, оцінку комбінованого впливу, який відображає спільні наслідки зміни ціни як на нафту, так і на газ. Комбінований вплив є більш значним, ніж сума часткових впливів, оскільки припускається, що спільна еластичність є нижчою ніж часткові еластичності через те, що існує менше альтернатив для переходу на інші енергоносії, коли одночасно підвищуються ціни як на нафту, так і на газ.¹⁷

Залежно від сценарію оцінений вплив на економіку буде в діапазоні „втрати” 0,4-8,6% ВВП відносно базового показника у перший рік після цінового шоку і 0,2-6% ВВП відносно базового показника - у другий рік. Наприклад, за сценарієм 2 ВВП був би на 2.2% нижчим відносно базового показника у рік 1 і на 1.6% - у рік 2.

Таблиця 7: Розрахунок впливу цінових змін на ВВП

	Імпорт, % ВВП (2004 р.)	Ціновий шок	У % від ВВП		Ефективний ціновий шок	У % від ВВП	
			1 рік	2 рік		1 рік	2 рік
		Сценарій 1					
Частковий вплив нафта і нафтопродукти (нетто)							
природний газ (брутто)	-4.7%	10%	-0.4%	-0.1%	10%	-0.4%	-0.1%
	-5.5%	0%	0.0%	0.0%	0%	0.0%	0.0%
Комбінований (спільний) вплив			-0.4%	-0.2%		-0.4%	-0.2%
		Сценарій 2					
Частковий вплив нафта і нафтопродукти (нетто)	-4.7%	10%	-0.4%	-0.1%	10%	-0.4%	-0.1%
природний газ (брутто)	-5.5%	60%	-3.1%	-2.0%	33%	-1.8%	-1.1%
Комбінований (спільний) вплив			-3.6%	-2.7%		-2.2%	-1.6%
		Сценарій 3					
Частковий вплив нафта і нафтопродукти (нетто)	-4.7%	10%	-0.4%	-0.1%	10%	-0.4%	-0.1%
природний газ (брутто)	-5.5%	110%	-5.8%	-3.7%	61%	-3.2%	-2.0%
Комбінований			-6.2%	-4.7%		-3.7%	-2.7%

¹⁷ Важливо пам'ятати, що, як ми вище з'ясували, ціни на імпорту природного газу в Україні не визначаються вартістю нафтового еквіваленту БТО природного газу.

(спільний) вплив							
Частковий вплив		Сценарій 4					
нафта і нафтопродукти (нетто)	-4.7%	50%	-2.2%	-0.7%	50%	-2.2%	-0.7%
природний газ (брутто)	-5.5%	60%	-3.1%	-2.0%	33%	-1.8%	-1.1%
Комбінований (спільний) вплив							
				-5.4%	-3.4%		
						-4.0%	-2.3%
Частковий вплив		Сценарій 5					
нафта і нафтопродукти (нетто)	-4.7%	50%	-2.2%	-0.7%	50%	-2.2%	-0.7%
природний газ (брутто)	-5.5%	220%	11,5%	-7.3%	123%	-6.4%	-4.1%
Комбінований (спільний) вплив							
				-	-		
				13.7%	10.0%		
						-8.6%	-6.0%
Примітка: цінова еластичність							
часткова				0.055	0.4	0.055	0.4
спільна				0.055	0.25	0.055	0.25

Джерело: підрахунки авторів

33 Хоча ці оцінки показують, наскільки важливими для української економіки є ціни на енергоносії, проте їх треба враховувати з обережністю. Перш за все повідомимо добру новину. Оскільки економіка України є дуже залежною від енергоносіїв, то жорсткі бюджетні обмеження й енергетичні тарифи, які передбачають повне відшкодування затрат і наближаються до ринкових цін, мають стимулювати більш швидку модернізацію українських технологій виробництва і корегування у бік справжніх конкурентних переваг України у виробництві та обслуговуванні за умови, якщо підтримуватиметься макроекономічна стабільність та доступ до фінансових ресурсів завдяки відповідальному управлінню економікою протягом перехідного періоду. Однак погана новина полягає у тому, що даний аналіз не враховує потенційні нелінійності, які впливають з мікроекономічних міркувань, пов'язаних з найбільшими експортними галузями України. Ці питання стисло розглядаються нижче.

5.4 Нелінійність

34. Вплив на українську економіку в результаті підвищення цін на нафту та газ, вірогідно, буде нелінійним. Українська економіка швидко зростала з 2000 року, незважаючи на значне підвищення цін на нафту. У контексті інтенсивного

зростання світової економіки і поліпшеної фінансової дисципліни в країні українські виробники відновили виробничі потужності, хоча в цьому їм сприяло зростання цін на такі товари експорту, як метали, хімікати та сільськогосподарські вироби.

35. Українська економіка продовжувала працювати, споживаючи дешевий газ. Зосередившись на експортному секторі, ми можемо припустити, що Україна не має впливу на світові ринкові ціни на товари. Якщо ціна на газ збільшиться, то можна очікувати, що промислові підприємства поетапно і різко скоротять виробництво, оскільки вони не в змозі змінити ціни на вироблену продукцію. Більш того, цілком імовірно, якщо ціни на газ досягнуть певного рівня, то багато заводів і галузей економіки відразу зазнають негативного впливу, що ускладнить ситуацію і, внаслідок мультиплікативних впливів, потенційно може виникнути ситуація, коли падіння ВВП в кінцевому рахунку буде різким і більшим, ніж передбачають зазначені вище оцінки¹⁸.

36. При цьому, згідно з даними МВФ, протягом 2000-04 років Україна отримала певні вигоди від умов торгівлі, які становлять близько 24 відсотків – приблизно відповідно позитивному впливу (щодо поточних рахунків) в розмірі 12 відсотків від ВВП. Найбільше вигод, зумовлених позитивними умовами торгівлі, отримав корпоративний сектор, хоча дещо виграли і домогосподарства (через підвищення заробітної плати) та державний сектор (через збільшенні податкових надходжень). Підвищення цін на газ до 200 доларів США за тисячу кубометрів означатиме втрату, спричинену умовами торгівлі, в розмірі близько 7 відсотків, а негативний вплив (щодо поточних рахунків) становитиме 3,5 відсотків від ВВП. Отже, Україна перебуває у відносно доброму стані для того, щоб витримати такого розміру втрату, спричинену умовами торгівлі, – їй доведеться повернути лише частку нещодавно отриманих вигод від умов торгівлі. Потенційно більше занепокоєння може викликати, одночасне значне зниження цін на український експорт, особливо на метали.¹⁹

¹⁸ У 2005 році українські металургійні підприємства зіткнулися з падінням світових цін на їхню продукцію, збільшенням вартості перевезень і реальною ревальвацією гривні, що спричинило зниження їхніх прибутків. Однак вони все ще отримують вигоду від значного підвищення цін на метали, яке мало місце протягом минулих років. Більш докладну інформацію можна отримати з документу „Дослідження торгівельної політики України” („Ukraine Trade Policy Study”), Світовий банк, 2004 рік. Керівники підприємств металургійної і вуглевидобувної галузі повідомили, що при цінах на газ в межах від 100 до 160 доларів США за тисячу кубометрів їм доведеться значно скоротити обсяги виробництва. Однак, з огляду на декларативний, розрахований на публіку, характер таких заяв та у світлі драматичних умов розширення торгівлі, з якими вони зіткнулися, згадані цифри можуть розглядатися лише як такі, що вказують на те, що у сфері пропозиції (постачання) може бути нелінійна реакція на підвищення цін.

¹⁹ Більш докладно про це див. статтю МВФ IV, “Вибрані питання” “Україна: зовнішні ризики та можливості” (Selected Issues, “Ukraine: External Risks and Opportunities”).

5.5 Потенційний вплив на інфляцію

37. Окрім ВВП підвищення цін на енергоносії матиме також безпосередній і опосередкований вплив на інфляцію. Зростання цін на нафту та газ може безпосередньо призвести до підвищення загальних показників інфляції, оскільки нафтопродукти і газ споживаються домогосподарствами. Непрямі впливи виникають, коли виробники встановлюють ціни на кінцеву продукцію внаслідок збільшення своїх витрат на нафту та газ. Також з'являються пов'язані макроекономічні наслідки. Наприклад, підвищення цін на товари може призвести до більших витрат на зарплату, результатом чого є подальше зростання цін. Очікування, склад і розмір державного бюджету, а також монетарна політика – усі ці чинники відіграють свої взаємопов'язані ролі. Важливо також і те, чи підвищення цін на газ і нафту очікуються як тимчасові або постійні. Якщо споживачі і виробники сприймають підвищення цін як постійне, то вплив на інфляцію внаслідок підвищення цін на нафту й газ буде значнішим.

38. Безпосередній вплив на інфляцію внаслідок підвищення цін на нафту та газ залежить від частки нафтопродуктів та газу у споживчій корзині і від здатності споживачів зробити заміну на користь споживання продукції, виробництво якої потребує менше енергії та/чи дешевших енергоресурсів. Крім того, безпосередній вплив на ІСЦ в результаті підвищення цін на газ залежатиме від політики Нафтогазу стосовно субсидування цін для домогосподарств та/чи промислового сектора.

39. Розміри опосередкованого впливу на інфляцію внаслідок підвищення цін на газ та нафту (нафтопродукти) визначаються, зокрема, залежністю виробників від цих енергопродуктів, здатністю переходу до дешевших енергоресурсів та рівнем, до якого піднімаються ціни на інші енергоресурси у відповідь на підвищення цін на нафту та газ. Ці чинники неявно враховані в нашому аналізі оцінок ВВП, результати якого наведено вище.

40. Тривалість та темпи інфляції залежать від відповідних заходів в рамках економічної політики. Субсидії виробникам та споживачам можуть пом'якшити шоки від підвищення цін на нафту та газ. Однак спроби підтримувати стабільність цін на енергоносії на внутрішньому ринку можуть призвести до збільшення фіскального тягаря і в кінцевому підсумку зумовити недовготривалість такої практики. Більш того, така політика може призвести до накопичення інфляційних тисків і зрештою погіршити вплив, зумовлений підвищенням цін, блокуючи у той же час пристосування економіки, яка у протилежному випадку змогла б подолати проблеми, спричинені цінами на енергоносії. Досвід контролю за цінами в Україні вже довів, що така практика не може бути достатньо тривкою в Україні. У квітні-травні 2005 року уряд намагався зафіксувати ціни на бензин, але ця політика призвела до дефіциту постачання бензину, й уряд змушений був скасувати контроль за цінами.

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОЛІТИКИ

41. Ясно, що Україна вразлива до підвищення цін на нафту та природний газ і що тиски у бік підвищення цін стануть фактом життя в наступні кілька років. Тиски, спрямовані на підвищення цін на нафту, зумовлені тенденціями світового ринку, які по суті знаходяться поза впливом українських політиків. Щодо цін на природний газ, то темпи й масштаби їхнього зростання залежатимуть від дипломатичних зусиль і мистецтва України у проведенні міжнародних переговорів. Водночас перехід на розрахунки готівкою буде важливим кроком до поліпшення управління в Україні і сприятиме встановленню прозорості в секторі. Окрім проблеми цін і прозорості перед Україною стоїть завдання зменшення своєї вразливості. У цьому відношенні наведені нижче рекомендації можуть бути необхідним дороговказом для українських політиків. Докладніші рекомендації можна знайти в декількох дослідженнях, проведених Світовим банком та іншими організаціями за останні декілька років. Подана нижче бібліографія має слугувати джерелом для політиків, які хотіли б приділити більше уваги цьому питанню. Такі матеріали, як „Здійснення наступних кроків в реформуванні енергетичного сектору” (“Taking the Next Steps in Energy Sector Reform” [WB Jan. 2005] (СБ, січень 2005 р.) і „Україна: проблеми газового сектора” (“Ukraine: Challenges Facing the Gas Sector”) (вересень 2003 р.) є хорошою стартовою точкою для початку такого аналізу.

- Добиватися поступового та поетапного зростання цін на газ від основних постачальників в обмін на варте довіри зобов'язання України бути висококваліфікованим та надійним менеджером системи транзиту газу.
- Підтримувати жорсткі бюджетні обмеження для виробників енергії, посередників у постачанні енергії та споживачів, щоб заохотити їх підвищувати ефективність, модернізувати основні фонди і зменшувати енергетичну залежність. Це буде особливо важливо, коли Нафтогаз та Газпром укладуть угоду про розрахунки лише на готівковій основі.
- Усунути перехресні субсидії на енергетичні тарифи і привести їх до рівня повного відшкодування витрат, в тому числі й необхідних інвестиційних витрат.
- Впровадити Закон про реструктуризацію боргу сектору енергетики і прийняти стратегічний план подальшої реструктуризації, зміни власності та залучення приватного сектора до участі в секторі енергетики.
- Поліпшити корпоративне управління і стимулювати комерціалізацію більшості державних енергетичних компаній на засадах реалізації цілей прозорої діяльності, обумовлених договором з корпоративним керівництвом і контрольованих незалежними радами.

- Сприяти конкуренції у сфері постачання вугілля та електроенергії, дедалі більше відкриваючи ринок і поступово лібералізуючи оптову торгівлю електроенергією.
- Зміцнити фінансову й адміністративну незалежність органу регулювання ринку енергетики (Національна комісія з питань регулювання електроенергетики України - НКРЕ) і поступово запровадити основні регуляторні принципи, які регулюють діяльність ринків газу та електрики ЄС.

БІБЛІОГРАФІЯ

Дослідження сектору енергетики України, проведені Світовим банком

Здійснення наступних кроків в реформуванні енергетичного сектору. 2005 р.

Громади вугільного і гірничого секторів України: сприяння реструктуризації на користь усім. 2003 р.

„Наслідки підвищення цін на нафту для країн з низьким рівнем доходу та бідних верств населення”. 2005 р.

Україна: проблеми газового сектора. 2003 р.

Україна: ключові проблеми сектора електроенергетики. 2004 р.

Інші дослідження

Аналіз впливу на світову економіку високих цін на нафту. Міжнародне енергетичне агентство. 2004 р.

Попит на енергію в азіатських країнах, що розвиваються. М. Хешем Песерен, Рон П. Сміт та Такамаса Акіяма. *Оксфордський інститут енергетичних досліджень*. 1998 р.

Джеффри Девіс, Роланд Оссовскі Джеймс А. Деніел та Стівен Барнетт у виданні: Формування та реалізація на практиці фіскальної політики в країнах, які виробляють нафту, редактори Дж. Девіс, Р. Оссовскі та А. Феделіно. *Міжнародний валютний фонд*. 2003 р.

Оцінка можливостей взаємозаміни різних видів палива. Роберт Бекон. Робочі документи стратегічних досліджень, WPS 1031, Світовий банк. 1992 р.

Підвищення цін на нафту у перспективі. Економічний огляд Близького Сходу, том XLVIII. № 36. 2005 р.

Цінова еластичність попиту на неочищену нафту: оцінки для 23 країн. Джон С.Б. Купер. Огляд ОПЕК. 2003 р.

Стабілізаційний й ощадний фонди для непоновлюваних ресурсів: досвід та висновки для фіскальної політики.

Асиметричні впливи на попит на енергію та нафту в результаті змін у цінах на енергію та доходи. Дермот Гейтлі та Хіллард Г. Хантінгтон. Звіт за результатами економічного дослідження, Департамент економіки, Нью-Йоркський університет, 2001р.

Проблема підвищення цін на нафту. Азіатський банк розвитку. 2005 р.

Наслідки підвищення цін на нафту для країн з низьким рівнем доходу та бідних верств населення, березень 2005 р., ПРООН/ПДСУЕ (Програма розвитку ООН/Програма допомоги у сфері управління енергетикою, впроваджувана Світовим банком)

Дослідження торгівельної політики України. Світовий банк. 2004 р.

Уразливість економіки ЄС до цінових шоків, викликаних підвищенням цін на нафту: аналіз загальної рівноваги на підставі моделі GEM-E3. Хуан Карлос Цісар на ін.

ДОДАТОК 1: ЕНЕРГОБАЛАНСИ УКРАЇНИ, 2002 РІК

у тисячах тон нафтового еквіваленту (тєн) на основі нижчої теплотворної здатності

ПРОПОЗИЦІЯ І СПОЖИВАННЯ	Вугілля	Неочищена нафта	Нафтопродукти	Газ	Атомна енергія	Електрика	Теплова енергія	Разом
Виробництво	30680	3746	0	15664	20325	0	0	71520
Імпорт	3384	19417	1300	47149	0	470	0	71720
Експорт	-1459	-482	-8487	-1332	0	-738	0	-12498
Первинна пропозиція енергоресурсів разом	32605	22681	-7187	61481	20325	-268	0	1E+05
Статистична розбіжність	-413	0	0	0	0	0	0	-413
Електростанції	-2748	0	-664	-14629	-20325	13253	0	-25956
ТЕЦ	-9874	0	0	0	0	1688	5217	-2968
Бойлерні	-1989	0	-547	-11139	0	0	12174	-1501
Нафтоочисні заводи	0	-22681	21461	0	0	0	0	-1220
Перетворення вугілля	-9372	0	0	0	0	0	0	-9372
Власне використання	-76	0	-390	-1333	0	-2453	-111	-4363
Втрати при розподіленні	0	0	0	-1261	0	-2880	-4348	-8489
Загальне кінцеве споживання	8134	0	12673	33120	0	9340	12932	76460
Промисловість	6420	0	946	11979	0	4880	6957	31182
Транспортний сектор	0	0	7033	0	0	791	0	7824
Інші сектори	1714	0	2760	21140	0	3668	5976	35519
Сільське господарство	0	0	2243	352	0	321	0	2916
Комерційні та державні послуги	0	0	0	7223	0	1476	0	8699
Житлове господарство	1714	0	503	13565	0	1871	5976	23629
Не уточнено	0	0	14	0	0	0	0	276
Неенергетичне використання	0	0	1934	0	0	0	0	1934

Джерело: Енергетична статистика МЕА